

Hraběšice

(záznam z přednášky Drahomíra Polácha ze dne 1. května 2015)

Hraběšice patří k nejkrásnějším vesnicím na Šumpersku. Je s nimi spojena spousta záhad.

První zmínka o obci pochází z roku 1569, kdy je jmenován Robenziff, později Rabenseifen, v české podobě poprvé v roce 1863 Hraběšice. Záhadou je, odkud pochází pojmenování obce Rabenseifen, kterýžto název lze rozdělit na Ráben (= havran) a seifem (= rýžování; obvykle znamená rýžování zlata a stříbra). Lze se domnívat, že v minulosti se tu těžily drahé kovy, avšak zpráva o tom v pramenech zatím nalezena nebyla. Informace z roku 1569 se vztahuje k tomu, že šumperské panství patřilo Žerotínům, kteří vlastnili velké území mj. také v Podesní (například Losiny), a také Frankštát (dnes Nový Malín) a Hraběšice (Šentál, tj. dnešní Krásné, ještě neexistoval). Když Žerotínové prodávali v roce 1569 část svého panství městu Šumperku, dohodli se Šumperskými na prodeji zámku a části vrchnostenského dvora, který zahrnoval Frankštát a Hraběšice. Při ocenění prodávaného majetku se však o drahých kovech nemluví. Je uvedeno, že území je bohaté, protože se v něm mimo nerostů (uvedena je železná ruda, nikoliv však drahé kovy) nachází mnoho zvěře – mj. jeleni a dokonce medvědi.

Název Rabenseifen tak nutně musí vrtat v hlavách historiků. Profesor Hosák, který řešil založení Šumperka a okolních obcí, vyslovil v roce 1960 teorii, že obce s kmenovým názvem Raben- (Rabenseifen = Hraběšice, Rabensdorf = Hrabíšín, Rabenau = Hrabenov) založil k roku 1269 majitelem Úsova Hrabíš ze Švábenic. Jinými slovy, výraz Raben je podle této teorie německou zkomoleninou pro označení hrabí. Domnívám se, že základ názvů těchto obcí z německého Raben (= havran) naopak vychází, takže s Hrabíšem ze Švábenic nemají nic společného. Na starých pečetích Hraběšic a Hrabíšína je vyobrazen havran, Hrabenov měl na pečetí koš s uchem – tyto obrazy pokládám za symboly pro dolování drahých kovů. Totéž se týká hradu Rabštejn. Hosákova teorie však byla přijata místními historiky a je vydávána za nevyvratitelný důkaz. Není divu, že si Hrabíšín vytvořil nový obecní znak právě s hráběmi.

Další tradující se záhada se týká zaniklé osady na katastru Hraběšic. Měla se nacházet jižně od vsi a jmenovat se měla Rebutendorf. Staří lidé, kteří tady žili kolem roku 1830, jí nazývali Rabensdorf (což je stejný název jako v případě Hrabíšína). Vesnice se měla nacházet u cesty vedoucí kolem kostela na Hvězdu. V prostoru po pravé straně na hranici katastru, které je dnes zalesněné, byly dříve polnosti. Majitelé těchto pozemků v meziválečné době vyprávěli sobotínskému učiteli Langovi, že tam při orbě nacházejí staré základy domů, železo, nádoby atd. Lang vyslovil domněnku, že tam bývala osada, která zanikla. Měla být v 16. a 17. století osídlená protestanty, kteří byli po bitvě na Bílé hoře vypuzeni. Učitel nevykloučoval, že osada byla starší. Její existenci by mohl potvrdit pouze archeologický průzkum. Učitel Lang dále uváděl, že v Hraběšicích existoval protestantský kostel, který se měl nacházet v domě čp. 2 někde v horní části obce, kde bývala dědičná rychta - v místech autobusové točky. Podle starého pomístního názvu vedla od domu čp. 2 k záhadné vesnici Rebutendorf „Kostelní cesta“. Na mapě stabilního katastru z roku 1834 je v těch místech zajímavá změť rozdrobených parce, to by mohlo naznačovat dřívější osídlení. Lokalita nesla název Redigen, zřejmě zkomolenina výrazu roden = klučit les, což byl předpoklad pro zakládání osad. Moderní literatura existenci zaniklé vesnice nezná. Uvažovalo se o vylidnění vesnice kvůli vyhnání obyvatel z náboženských důvodů, kvůli třicetileté válce, případně že lidé vymřeli v roce 1640 při epidemii moru, přičemž se zachránila pouze Jonasova rodina, které patřil grunt v místě dědičné rychty.

Šentál byl založen až v roce 1690 jako činžovní obec, která příslušela k Šumperku a městu platila daně. Otázkou je název – v počeštěné podobě Šentál. Mělo by to znamenat krásné údolí, jak je to vykládáno v moderní literatuře (např. prof. Hosák). Podle zdejšího

rodáka Johanna Spielvogela však název pochází z rodového jména Schön, protože se v dolní části osady u křižovatky do Hraběšic nacházelo selské stavení, v němž žila rodina Schönů.

Vesnice Hraběšice i Šentál nikdy nevynikaly velikostí ani počtem obyvatel. Podle první písemné zmínky o Hraběšicích z roku 1569 tu bylo 15 usedlých. Na 1 usedlého připadalo cca 7,5 lidí, kteří tvořili jednu rodinu. Celkem se tedy jednalo o asi 150 obyvatel. Po 30. leté válce víme, že tu žilo 25 usedlých, tj. asi 190 osob. Z dalšího období máme k dispozici přesné údaje. V roce 1793 bylo v obci 42 domů, v nichž žilo 283 obyvatel, v Šentále 33 domů s 220 obyvateli. Největší počet lidí žil v obou vesnicích v roce 1880 – bylo to celkem 751 obyvatel. Poté stavy trvale klesaly, protože rostl průmysl v Šumperku a lidé se tam stěhovali za prací. V roce 1921 bylo v Hraběšicích 77 domů a 295 obyvatel, z toho pouze 10 Čechů. V Šentále bylo 46 domů a 184 obyvatel. Roku 1950 bylo v Hraběšicích 167 domů a 115 obyvatel. Místo odsunutých Němců se do místa stěhovali zejména lidé z Hané.

Kostel a fara. Je možné, ale není to potvrzené, že tu byl dřevěný kostel na čp. 2. Ještě před vznikem dnešního kostela sv. Filipa a Jakuba lidé potřebovali zvon oznamující nutné zprávy. Je jisté, že dřevěná zvonice se Hraběšicích nacházela, protože se v obci dochoval zvon z roku 1736 a je dnes zavěšen ve věži kostela. Obyvatelstvo patřilo pod farnost ve Frankštátu (Nový Malín), ale kvůli velké vzdálenosti toužilo po vlastním kostele, do něhož by farář nebo kaplan docházeli. Josef II., který prováděl různé reformy, sice zrušil mnohé kláštery, ale na druhou stranu razil zásadu, aby duchovní byl svým „ovečkám“ trvale nablízku. Faráři byly velmi vzdělaní, vyznali se také v agronomii, včelaření a v jiných pro vesničany praktických činnostech. I proto byla v roce 1785 hraběšickým přislíbena stavba kostela s docházkou duchovního. Nakonec se to ale řádně protáhlo. Hraběšice patřily stále pod Šumperk, který daroval obci na stavbu svatostánku pozemek a zajistil jí částku 4000 zlatých, které pocházely z náboženského fondu (jednalo se o státní prostředky). Vše bylo připraveno, ale stavba se stále odkládala. Začalo se až roku 1818 a kostel byl dokončen až v říjnu 1824 (chybně se uvádí rok 1825). Příčina spočívala v tom, že po demontáži nosníků se v lodi probořil strop. Naštěstí se nikomu nic nestalo, jen stavba se prodloužila. Kostel neměl věž, jen sanktusník, v němž byl umístěn malý zvon z roku 1736 (20 kg), později užívaný jako umíráček. Interiér byl vybaven díky dobrodincům, například varhanami z Petersdorfu ve Slezsku, mešní roucha věnoval nějaký Vídeňán.

Obyvatelé toužili po tom, aby byl v obci trvale umístěn kněz. To se podařilo od roku 1842, kdy zde byl instalován duchovní Karel Ludwig. Ten nechal v letech 1846-1847 postavit kostelní věž a zahájil sbírku na koupi zvonů. V roce 1843 byly koupeny dva zvony (sv. Josef – 131 kg a sv. Jan 74 kg), které odlil olomoucký zvonář Franz Stanke. Roku 1861 odlil Wolfgang Straub v Olomouci 336 kg vážící zvon sv. Dominik. Kromě umíráčku byly tyto nástroje zrekvírovány armádou za 1. světové války. Na sundávání zvonů z věže nebyl čas, takže byly vyhozeny z okna směrem k faře. Vše se odehrávalo za velké účasti obyvatel, z nichž někteří plakali. Na ověnceném voze byly zvony odvezeny přes Rudoltice do Sobotína, kde k nim přidali zvony ze sobotínského kostela a následně byly přemístěny na sobotínské nádraží. Stejný osud postihl za 2. světové války tři zvony pořízené v letech 1923 a 1930 v Chomutovské zvonářské firmě Herold.

Podobný osud stihl i zvony v Šentále. Nejstarší zvon pocházel z roku 1784 a byl zavěšen v dřevěné zvonici. V roce 1840 se při požáru roztavil a byl v roce 1841 nahrazen novým 57 kg vážícím nástrojem. Ten byl zavěšen do nové kaple Panny Marie, která byla postavena v letech 1842-1843. Zrekvírován byl v roce 1917. Nový zvon z roku 1923 byl sice za 2. světové války také zrekvírován, ale válku přečkal a objevil se na nádraží v Šumperku, odkud byl v roce 1947 vrácen do Šentálu.

Z množství duchovních, kteří působili v Hraběšicích, si pozornost zaslouží zejména P. Theodor Meitner. Narodil se v roce 1901 v Novém Jičíně, byl prý velmi inteligentní, nadaný na matematiku. Po vystudování semináře odmítal všechny kariérní nabídky, např. u

olomoucké arcidiecéze. Přes fary v Rohli a Sobotíně se dostal v roce 1930 do Hraběšic, kde zůstal až do své smrti. V letech 1942 až 1946 vykonával vedle svých povinností také funkci šumperského děkana. Jeho krajané mu vyčítali, že s nimi neodešel do Německa. Proč zde zůstal, není zcela jasné, ale nejspíše kvůli starým rodičům, které si v roce 1945 se svou sestrou vzal na zdejší faru. Rodiče však brzy zemřeli a jsou pochováni na hraběšickém hřbitově. Tam odpočívá od listopadu 1970 i P. Meitner, který tam má spolu se svou rodinou náhrobek. Protože P. Meitner uměl česky, sloužil také české bohoslužby a po druhé světové válce naopak celebroid bohoslužby v šumperském kostele německy. Jeden z jeho příbuzných jej pozval v roce 1968 do Mnichova. Věřil, že P. Meitnera přesvědčí, aby zůstal v Německu, ale farář prý byl z velkoměsta nespůj a vrátil se do Hraběšic.

S Hraběšicemi jsou spojeny také řádové sestry boromejky, které pracovaly šumperské nemocnici, kde měly svůj domov. K odpočinku jim sloužil útulek sv. Josefa v Hraběšicích u kostela, jemuž se říkalo „Klášter“. Podle německých zdrojů byly Boromejky v září 1950 nuceny toto zázemí opustit. V sudkovské textilce pracovalo po roce 1948 na sto osmdesát devět řádových sester ze Slovenska, které byly ubytovány na Lužích. Sestry se zúčastňovaly například vánočních mší v hraběšickém kostele a zpěvem přispívaly k působivým zážitkům.

V Hraběšicích se vyučovalo již na konci osmnáctého století. Škola ještě tehdy neexistovala, takže se k výuce využívaly některé domy, např. čp. 26. Teprve v roce 1884 byla postavena školní budova (dnešní hostinec Pod Kamencem). Působil zde zejména učitel Johann Grittner pocházející z Vysokých Žibřidovic. Podle náhrobku, který se dochoval na hřbitově, se narodil v roce 1792 a zemřel roku 1876. Z textu na desce je zřejmé, že zde byl pohřben se svou manželkou Cecílií a v Hraběšicích učiteloval 62 roků. Jeho syn Felix Grittner má na hřbitově rovněž náhrobek. Byl štábním vojenským lékařem a zúčastnil se mimo jiné v roce 1866 války proti Prusům (více jsem o tom psal v knize Historické toulky Šumperskem II, s. 34-38).

Hřbitov vznikl před dostavbou kostela. Povolení pohřbívat na něm bylo sice vydáno až v roce 1830, avšak již v roce 1827 zde byl jako první pochován dědičný rychtář Josefa Köllera, který zemřel ve vysokém věku. Jeho náhrobek se dochoval a je osazen na venkovní zdi presbytáře kostela. Hřbitov byl původně obehnan živým plotem, teprve kolem roku 1847 byla postavena obvodová zeď krytá břidlicí.

V Hraběšicích se nachází jediná historická památka evidovaná ve státním seznamu kulturních památek. Jedná se o sochu sv. Jana Nepomuckého, která původně stála na hřbitově. V devadesátých letech 20. století byla přemístěna k potůčku naproti kostelu. Sochy sv. Jana Nepomuckého mají podle tradice stát u vody, zpravidla u mostů. Záhadou je, kde se tato skulptura v Hraběšicích vlastně objevila. Není totiž zakreslena na starých mapách a není evidována v soupisu křížů, soch a božích muk, které si příslušné fary o těchto pamětihodnostech vedly. Hraběšicích byl takový soupis proveden v roce 1863 a znovu roku 1879. Domnívám se proto, že socha pochází odjinud a do Hraběšic byla přemístěna. Jednou z možností původu je Šumperk, kde se sv. Jan Nepomucký např. nacházel ve Sládkově ulici a po druhé světové válce byl odstraněn. Snad se záhadu původu hraběšického sv. Jana Nepomuckého někdy podaří objasnit.

Další zajímavou památkou v obci jsou tzv. Rudoltická boží muka u cesty k Traťovce. Dochoval se jejich předválečný snímek šumperského fotografa Hallegera, na němž je vidět nádherný pohled na pohoří Jeseníků. Dnes výhledu brání vzrostlé stromy. Boží muka se stavěla na paměť nějaké události, zpravidla tragické. Církev jejich zřízení povolovala s podmínkou, že se o ně bude někdo po „všechny časy“ starat. K tomu účelu byly sepisovány tzv. reversy, v nichž se dotyčná strana k této péči musela zavázat. V případě Rudoltických božích muk se dochoval revers z roku 1863, který podepsala majitelka dnes již neexistujícího statku čp. 16 Agnes Patzoldová. Tato povinnost byla pro její potomky zaznamenána i do pozemkové knihy. I v tomto případě však narážíme na záhadu. Jedná se totiž o to, že tato boží

muka jsou zachycena již na vojenské mapě z roku 1768, takže jsou nejméně o sto let starší. Vysvětlení zhotovení reverzu v roce 1863 lze nejspíše hledat v tom, že stavba byla bezprizorní, a tak majitel pozemku, na němž stojí, se o ním musel oficiálně postarat. Další boží muka, která se nacházela u cesty do Šentálu, již neexistují.

Několik negativních událostí.

V letech 1751–1780 žili v Hraběšicích bratři Drechslerové, kteří objevili u Bílého kamene (východně od Hvězdy) naleziště stříbra, jež začali těžit a doma z něho celých 30 roků razili falešné mince. Mince však neměly předepsaný obsah stříbra, takže se to nakonec prozradilo. Staršímu z bratrů se podařilo uprchnout, mladší byl chycen a odvezen do vězení do Olomouce, kde zemřel.

V hostinci Floriána Wienera, dnešní penzion(?) U Jelena, došlo začátkem července 1927 k tragédii. Do Hraběšic jednou přišel Vilém Katzer ze Šentálu, který jevil známky psychického vyšinutí. V hostinci si dal bylinný likér a po jeho vypití se mu udělalo nevolno. Byl přesvědčen, že ho chtěl hostinský otrávit. Týden poté přišel opět do Wienerovy hospody a poručil si pivo. Když se hostinský otočil, aby mu ho načepoval, vytáhl Katzer pistoli a střelil ho do týla. Když Wiener padl mrtvý na zem, prohlásil Katzer, že toho psa zabil a sám se pak ranou do spánku zastřelil také.

Další negativní příhoda se odehrála v kostele. V lednu 1934 si farář všiml vylomených dveří a zjistil, že někdo ukradl pozlacenou monstranci, kalich a ciborium. Krádež pochopitelně ohlásil a díky četníkům v Rapotíně byly pachatelé zakrátko dopadeni. Jednalo se o pobudy Wanieka z Temenice, Frömela z Libiny a Kubitscheka z Horních Studének, kterého zajistili šilperští (dnes Štíty) četníci.

Pověsti.

V místě bývaly dva mlýny - jeden v Hraběšicích a druhý v Šentále. Hraběšický mlýn je opředen pověstí zvanou Supí kámen, která má několik verzí. Jedna vypráví o chudé mlynářce, která se upsala čertu a chtěla nový mlýnský kámen. Čert jí chtěl přání splnit, ale mlynářka probudila v kurníku kohouta, který zakokrhál a tak čert musel uprchnout. Druhá podoba pověsti je o mlynářích z Hraběšic a Šentálu, kteří se vzájemně naparovali v hospodě. Šentálský mlynář se vsadil, že hraběšickému přinese obrovský mlýnský kámen ze svého mlýna. Protože věděl, že to sám nezvládne, upsal se čertu. Když už byl čert poblíž mlýna, zakokrhál kohout a ďábel úkol nesplnil. Třetí verze líčí velkou bídu, kdy mlynář neměl co mlít. Upsal se tedy čertu, aby mu donesl mlynářský kámen, který bude mlít mouku, aniž by do něho musel sypat zrno. Mlynářka si všimla, že je její manžel neklidný, a podařilo se jí od něho vyzvědět co v tom vězí. Vlezla poté včas do kurníku, vzbudila kohouta a muže zachránila. Dodnes se říká, že ten kámen existuje, měl by se snad nacházet poblíž mlýna. V blízkosti by se měl nacházet pramen, jenž nikdy nezamrzá, protože vyvěrá přímo z pekla. Proč se pověst nazývá Supí kámen, když by se měla spíše jmenovat Ďáblův kámen? Říká se, že by se slovo ďábel nemělo nikdy vyslovovat, proto Supí kámen.

Pověst o šentálském Walichlochu. Walichloch je zkomolenina pro označení vlašské (italské) šachty (Walich = Vlach; loch = šachta, důl). Jeden Walichloch se nachází u Nového Malína a druhý u Šentálu. V době čarodějnických procesů pobýval v kraji italský hrabě Locarno, který měl povolení od císaře Leopolda I. na hledání ztracených a zapomenutých šachet, kde se dolovalo zlato. Tento podivný hrabě se tu pohyboval, především v prostoru Trousnice, což je vrchol kopců, táhnoucích se od Hraběšic až k Sobotínu. O malínském Walichlochu se povídá, že k němu kdysi přišel Vlach s širokým kloboukem na hlavě a vyzvídal informace o sluji od selky, která v blízkosti sekla lesní trávu. Pak vešel do chodby a selka se pak zapřísáhla, že už ho vyjít ven neviděla. Sluje prý byla později zaslepená.

O šentálském Walichlochu se vypráví, že do osady přišla italská rodina jistého Gense. Mimo manželský pár ji tvořili i tři synové, kteří začali hledat šachtu, kde se těžilo zlato, což se jim skutečně podařilo. Zatímco žena doma hospodařila, muž se syny kutal v jámě. Jednoho dne však byli všichni čtyři v díle zavaleni. Nešťastná matka běžela k jámě, a když ztratila naději na jejich záchranu, hodila do šachty hrst máku a proklela ji slovy: „Kolik zrněk máku dopadlo do šachty, tolik let zde nikdo nenajde zlato.“ Kdo ví, zda prokletí již nepominulo.

Pověst Blutflek, tedy Kkrvavá skvrna se vztahuje k lokalitě, která se nachází nedaleko Šentálu a Hraběšic - u Annina dvora. Jednalo se o lesík a louku, o které se přel frankštátský (novomalínský) dědičný rychtář se třemi sedláky z Vikýřovic. Sedlákům se podařilo získat doklady, že místo patří jim. Chystali se do Vídně k soudu, kde spor chtěli definitivně vyřešit. Rychtář se to dozvěděl a pozval Vikýřovické k sobě na rychtu do krčmy, kde se měli konečně dohodnout. Sedláky bohatě pohostil a silnou kořalkou se mu je podařilo otupit až nakonec usnuli. Poté jim doklady sebral a místo nich jim podstrčil padělky. Když sedláci přišli do Vídně a předložili soudu falešné dokumenty, byli obžalováni z podvodu a odsouzeni k smrti na šibenici. Od té doby se místu sporu říká krvavá skvrna. Když rychtář zemřel, nedokázali jeho tělo pronést hlavním vchodem, ale museli použít zadní východ. Za svou proradnost nebyl pohřben na hřbitově, nýbrž v lese v místě krvavé skvrny. Dodnes v hrobě nenašel klid, takže z něho vychází a zjevuje se lidem. Bývá prý viděn, jak sedí na ohnivém kozlovi a jezdí v někdejší v Kozí uličce v Novém Malíně.

Připomínám ještě boží muka u silnice do Hraběšic nedaleko letiště. Ta měla být postavena na upomínku události, kterou zažil jistý farář, když šel zaopatřovat do Hraběšic umírajícího. Na cestě byl stížen bouřkou a povodní, a když už myslel, že se utopí, slíbil, že v místě postaví boží muka. Slib pak splnil a do výklenku umístil obraz sv. Starosty, která je zpodobňována na kříži a vousy (více jsem o tom psal v knize Historické toulky Šumperskem, s. 10-13).